

Ajuntament de Barcelona

Institut Municipal de Serveis Socials

Centre de Serveis Socials GUINARDÓ
Rda. Guinardó, 113-141 08041 Barcelona
Tel.: 93 450 39 87 Fax: 93 450 31 12

Servei Educatiu d'Horta-Guinardó
Equip d'Assessorament
i Orientació Psicopedagògica

**Consorci d'Educació
de Barcelona**
Generalitat de Catalunya
Ajuntament de Barcelona

PROJECTE DE REFLEXIÓ, OBSERVACIÓ I JOC PER L'AVANÇ DE L'EDUCACIÓ EN 1ª INFÀNCIA (per ara APENAC)

1. Origen. “De la necessitat a la idea” Perquè aquest material i la seva aplicació

2. Objectius del projecte “De la idea a la eina”

3. Referents teòrics

- . Disfuncions- Dificultats actuals en la 1ª infància
- . Referents: situació actual famílies i relacions famílies – fills/es en la 1ª infància.
- .El joc en l'infant i la família

4. Justificació del material i la seva aplicació.

- .Qüestionari de reflexió
- .Participació activa de les famílies
- .Desenvolupament de tres tipus d'activitats.

5. Aplicacions – rol/posició del professional

- .Instruccions claus per les famílies.

6. Bibliografia recomanada

1.-Origen. Perquè aquest material i la seva aplicació

El Projecte s'origina arran de la preocupació compartida entre professionals dels Serveis Socials Bàsics d'Atenció Primària i l'Equip d'Assessorament Psicopedagògic del districte d'Horta-Guinardó en relació a les dificultats que evidencien algunes famílies en l'educació dels seus fills/es, en edats cada vegada més primerenques.

Teresa Abril (EAP) i Júlia Masip (SSAP), autores del projecte ¹

Davant d'aquesta situació, el curs 2005/06, vàrem iniciar ¹- una experiència grupal de treball amb famílies de 1ª infància, per tractar les dificultats relacionals-afectives entre ells i els seus fills/es.

L'elecció dels temes va anar a càrrec de les pròpies famílies, les quals van prioritzar les següents temàtiques: Límits, Autoritat, Responsabilitats del fills, Normes i conductes, Comunicació i escolta, Emocions i afectivitat.....

Aquesta experiència va ser valorada molt positivament per part de les famílies participants, les quals van mostrar un alt grau d'interès i compromís a més de constatar la necessitat de poder continuar tenint espais de trobades per poder compartir la seva experiència i preocupacions.

La valoració feta per les famílies ens va ratificar a les professionals en la necessitat de continuar avançant en aquesta intervenció, iniciant la realització d'un projecte d'intervenció i de prevenció comunitària.

El primer pas va ser revisar documentació, realitzar consultes i rebre l'assessorament de professionals experts i aportacions d'associacions de mares i pares (FAPAC), així com crear espais de contrast i d'aportacions al projecte.

El segon pas va ser imaginar, pensar i dissenyar una eina didàctica, dinàmica, atractiva i útil per a tota la família que permetés treballar aspectes de funcionament familiar, íntims i diversos i que permetés treballar aquests aspectes amb naturalitat, en un espai acollidor i normalitzador.

2.-Els objectius del projecte són:

El procés d'elaboració del projecte s'ha realitzat durant quatre anys i s'ha materialitzat en la construcció d'un material que consta de dues parts:

- ✓ Una primera part d'autoreflexió, a través d'un qüestionari escrit específic sobre aspectes afectius, transmissió de valors i actuació en límits intrafamiliars.
- ✓ Una segona part on, a través de jocs, s'exemplifiquen disfuncions en la dinàmica familiar, es busquen, de manera compartida, altres maneres de respondre o actuar, solucions alternatives als conflictes amb la finalitat de promoure l'escolta, la reflexió i el canvi.

Posar de manifest quina és la relació afectiva que es dona entre els membres de les famílies participants a través del que pensen, senten i fan en situacions de conflicte.

- Motivar l'interès per l'aprofundir en "la forma de mirar" les dinàmiques familiars per tal de facilitar que el procés de creixement dels infants i la seva educació siguin satisfactoris.
- Introduir la reflexió i el canvi en les àrees afectiva, de pensament i d'acció en l'educació des de la 1ª infància amb la implicació i **participació activa** del nucli familiar.

- Donar eines per prevenir l'augment de la no-resolució dialogada i compartida d'aquestes dificultats en edats més avançades: adolescència i joventut.

Metodologia/Aplicació:

Aquesta eina està dirigida a famílies amb infants d'edats compreses entre els 3 i els 6 anys.

El material permet una implementació variada i flexible:

- De nucli familiar: de manera direccional del professional amb una família
- Tallers grupals amb diverses famílies: de forma més interactiva amb diverses famílies a través dels tallers de 4 sessions.

En ambdues situacions s'utilitzen materials d'auto-observació i reflexió que presentem tot seguit.

3.- Referents teòrics

. Disfuncions- Dificultats actuals en la 1ª infància

- **Condicions d'època, Ser pare/mare avui...**
- **La importància de l'afecte en el desenvolupament. Creació de vincles segurs.**
- **Elements per a la comunicació; Empatia- Escolta activa**
- **El significat del joc per als infants**

Situació actual. Relacions famílies – fills/es en la 1ª infància, vincles, família, relacions, valors.

Vivim en una època de profunds canvis en les estructures de la nostra societat i la família, per suposat, no n'ha quedat al marge. En poc temps, aquesta ha sofert nombroses transformacions: nous models de famílies, rols de gènere, la debilitació del concepte d'autoritat, la distribució dels temps dedicats als fills/es.... han portat a unes noves formes de relació, que no sempre aporten la necessària seguretat per a proporcionar un bon desenvolupament emocional en la infància.

Per descomptat que el context social en el que ens movem no ens facilita gaire les coses, tot ens passa massa ràpidament, sense possibilitat de valorar que ens convé i que no, la immediatesa, la permissivitat o passivitat, moltes vegades ens poden portar a generar uns lligams afectius poc consistents en les relacions entre les persones i, òbviament , entre pares-mares, fills/es.

Tot això pot comportar una enorme confusió a l'hora d'exercir les funcions parentals.

A través de l'observació de les famílies en la praxis, durant el procés grupal i en els tallers que s' imparteixen, la confusió emocional, afectiva, de valors i de pautes educatives barrejades amb les informacions i pressions socials, s'imposen. El nen-a és molt important també com element de consum social, a l'hora que els professionals reclamen que s'ha de saber educar-los amb afecte, bon vincle, respecte, sabent quines són les pautes i hàbits més adients.

A nivell intrafamiliar s'han complicat les situacions, divorcis, monoparentalitats, famílies reconstituïdes, etc. fan que els vincles i les càrregues emocionals es dificultin amb les càrregues formatives, professionals, laborals i per tant temporals, els temps dedicat a la infància cada família se l'ha de regular segons la seva situació. (Temps de les famílies. Generalitat de Cat.2008) en el nostre país encara les dones, les mares, són les que s'emporten el percentatge de temps més alt en la petita infància tot i que hi ha una tendència a nous temps de dedicació segons les noves necessitats, però costa molt introduir-les dins els nuclis i les particulars realitats familiars.

Aquests aspectes avançats fins aquí, l'establiment dels vincles afectius, la incorporació dels valors , el temps de dedicació i l'efectivitat de les actuacions i límits educatius, han estat els eixos elementals i més importants a nivell teòric .

Els diferents autors revisats ens porten pel mateix camí, la importància del primer vincle afectiu entre els progenitors i els nadons per poder avançar amb fermesa cap a l'educació afectiva del creixement, donant molta importància no solament al creixement fisiològic, també l'emocional i el seu entorn, el cos està sempre en un procés de feedback intern , van apareixen noves perspectives, un nou paradigma ecològic, sistèmic que ha anat guanyant territori entre els diferents professionals , J. Bowlby

En aquest context actual ser pare/mare implica una tasca extremadament complexa, **ja no ens val l'aplicar allò que vam veure fer als nostres pares i mares perquè els models ja no són vàlids.**

Per desenvolupar la funció parental, els adults han d'estar oberts al canvi, desenvolupar-se "amb els fills" (Erickson) en comptes d'estancar-se. Això implica una transformació interna i no superficial i vol dir "evolucionar

Un dels aspectes amb els que les persones s'han d'enfrontar a l'hora d'exercir la maternitat/paternitat és amb la pròpia història personal, i això ens hauria de portar a la reflexió en relació a les experiències viscudes i poder cercar alternatives.

Implica ser flexibles, desenvolupar-se amb els fills, evolucionar, fer-se preguntes davant de determinades situacions per a no repetir les mateixes errades i buscar noves respostes, obrir nous camins.

Tenir una actitud oberta davant les demandes dels fills/es, estar-ne receptiu per poder entendre els motius del malestar.

Tot això implica adquirir unes **competències parentals** encaminades a facilitar un desenvolupament afectiu que proporcioni seguretat a l'infant.

Dos aspectes fonamentals en la base de les competències parentals són l'escolta activa i l'empatia:

Aquests dos aspectes clau són els que, fonamentalment, ens proposem treballar en els tallers adreçats als pares i mares.

A través de les diferents sessions, van sorgint dubtes principalment en l'àmbit afectiu, culpes front el patiment dels fills-es, voler evitar-lo i per tant sobre protegent i a l'hora exigint que avancin i entenguin.

Exposem alguns exemples de situacions viscudes en els tallers, a tall d'il·lustració:

Una mare jove sola exposa les pors de la seva filla a l'hora d'anar a dormir, ella va amb presses, te feina, vol que la nena dormi a la primera i la nena persegueix per la casa mentre ella fa coses, acaben la mare planxant i la nena dormint al sofà. La mare no para d'interpretar que a la nena li passa això des d'una vegada que el pare la va deixar sola per la nit...justificant a la filla culpant al pare i ella sense saber com resoldre aquest "petit conflicte" enfortint el vincle amb la seva filla a l'hora que reparar i ajudar-la a superar les pors. En el grup "d'origen" surt la proposta de que potser la filla necessita que la mare estigui més estona amb ella abans de dormir: "*I si es posa a planxar a l'habitació de la nena fins que es queda dormida?*" Aquesta resposta te a veure amb les reflexions teòriques que T. Traveset (2007) exposa respecte al afecte i la disponibilitat, les pors a les emocions, el dolor, el malestar, estar atrapat allò anterior de la família d'origen (pag 29). El gran objectiu en la educació ha de ser la comunicació afectiva i efectiva.

Un altre tema important és quan les pautes educatives es confonen amb els valors, dificultant el com afrontar les resistències o persistències dels fills front la mare/ el pare, es donen de manera repetitiva i s'instal·len i amb el temps augmenten. Sentiments per part dels pares-mares de no autoritat i a l'hora no voler ser dominant, ser democràtics donar ordres o que el nen-a decideixi, valors poc forts o poc elaborats i reflexionats en el territori parental.

Un pare expressa de manera vivencial, exemplificant i imitant l'escena del seu fill al forn del barri demanant un dolç -ou kinder, quan se li diu que no fa una rabieta aconseguint que la fornera li doni. Després de la bona imitació (la mare, present, no para de riure i diu que ho fa "clavat") el grup li diu que ha de mantenir-se o no passar pel forn, portar-li el berenar de casa.

Traveset (2007), pg. 29, parla del risc a l'alteritat, la presència de l'altre comporta per qualsevol persona una amenaça de pertorbació. El contacte profund de l'altre comporta pertorbació.

Altres angoixes i impotències s'expressen quan l'adult s'adona que el fill s'imposa amb el plor i l'abraçada davant la separació i la mare que, ja te fills més grans, no sap com resoldre aquest embolic afectiu, de desgast, ja se sent gran i tova a l'hora de posar límits, acaba cedint ella i perdent el control, guanya el fill i no sap trencar el cercle. Aquest és el tema estel·lar del grup, els límits i no solament la dificultat de posar-los, també de definir els moments i el que és més greu: mantenir-los, J Funes (2009) s'ajunten en un mateix moment el creixement dels fills adolescents i el fill més petit, creant confusions i dificultats a l'hora d'establir i reforçar pautes fermes d'educació i lligams afectius transgeneracionals.

Per que el treball a través del joc? .El joc en l'infant i la família*

Entre els 3-6 anys els infants es troben immersos en el descobriment de la seva pròpia persona i del món. Això ho fan desenvolupant i perfeccionant els instruments de què disposen: llenguatge, dibuix, arts plàstiques, joc, inici de l'escriptura...

Per tal que un sàpiga que ha descobert quelcom, cal que sigui reconegut pels altres, cal donar-li un "sentit social", per tant l'adult té un paper central perquè representa a la societat i facilita al nen/a l'accés a aquests instruments. Per tan és fonamental que els adults els animi'm i valorin els seus "descobriments".

Així s'estableix un intercanvi que funciona en un doble sentit, si les condicions són bones els infants són capaços d'expressar un entusiasme que permet als adults exercir el seu rol amb més plaer. Perquè cal tenir molt present que des del plaer també s'aprèn. El territori/espai fèrtil per a que això succeeixi és el joc.

El joc és un franja porosa entre la realitat i la fantasia, entre el concret i l'abstracte poblada pels jocs, mites i somnis que constitueix el medi natural del nen/a i on també floreix la creativitat adulta.

Els infants són éssers petits que es creuen "reis", que es desil·lusionen perquè no ho són, que observen bé, imiten. En aquest projecte volem aprofitar que l'infant i la família haurà de posar "en joc" en els seus jocs tots els sentiments, frustracions que es succeeixen durant aquests anys. (separació, diferenciació de l'adult, controlar i governar el cos, com experimenten les emocions...) el joc és el llenguatge de les emocions, les famílies poden endinsar-se en el joc dels seus fills per entrar en els seus codis de comunicació i això les ajudarà a comprendre com avançar i entendre amb l'infant.

* M. Botbol

Tenint aquests referents des de la teoria hem creat un instrument que, pretenem facilitar l'aproximació entre les famílies i els infants, a l'hora de cercar noves alternatives en la resolució dels conflictes quotidians.

4.- (El com.)Justificació del material i la seva aplicació

Explorant les àrees més importants a treballar, l'afectiva, la dels pensaments i valors i la dels límits, les autores vàrem anar construint el qüestionari com a primer material de reflexió en profunditat i des del inici pels pares i mares.

Per a la seva elaboració vàrem comptar amb l'assessorament de professionals experts en aquestes àrees (Blanca Anguera, Carles Riba, i Imma Marin entre altres).

En el seu disseny hem partit de l'auto observació preocupació i inquietuds de les famílies, fent reflexions a partir del qüestionari i participant en les activitats dissenyades amb un propòsit de fer prevenció.

El procés d'aplicació consta de dues parts, amb els diferents materials:

-qüestionari i plantilla d'autoavaluació.

- La **primera part** de lectura i escriptura, el formen el **qüestionari i plantilla d'autoavaluació**, que revisa els pensaments i valors més la part afectiva, també conflicte i límits intrafamiliars. Es facilita i explica el primer dia, abans d'entrar en el joc familiar amb els fills-es.
Es fa a través de resposta individual i es proposa una reflexió individual sobre el que ha generat el fet de respondre les preguntes.
- L'últim dia cadascú s'autocorregeix les seves respostes amb una plantilla on poden visualitzar segons el color(verd i blau) les respostes més adients (les verdes) i les que han de millorar (les blaves).

- Interacció entre pares-mares/ fills-es

- La **segona part** és més vivencial. A través de jocs es pretén fomentar la participació activa de les famílies.
Materials utilitzats:
.Joc d'expressions amb tauletes de fusta.
.Joc simbòlic, diferents figures humanes
.Sobre amb targetes escrites que contenen exemples de conflictes, i targetes en blanc per omplir-les amb els seus propis conflictes.
. Una llibreta on la família va escrivint els conflictes treballats i el seu procés de desenvolupament en els jocs i les possibles solucions o alternatives trobats.
.Un full Da3 que conté unes vinyetes per omplir, dibuixant o enganxant...les seqüències del desenvolupament d'un conflicte, el que passa i tres possibles solucions o noves alternatives.

-Desenvolupament dels tres tipus d'activitats:

- **1. Joc de les expressions:** Està format per diferents cares amb les qual es poden anar combinant diferents expressions (alegria, dolor, tristor, etc.) per identificar, davant situacions de dificultat en l'educació i convivència dels pares-mares i fills-es les diferents emocions que s'expressen i s'interpreten, buscant l'acord i el reconeixement. Quin sentiment - emoció transmetre'n: representar-ho. Identificar i expressar el que passa. Transformar l'emoció en positiu a través de la paraula i l'expressió.(S'ha d'anotar en la llibreta)

- **2.Joc simbòlic, de figures:** consta de figures simbòliques (masculines, pares, fills-germans, avis, fig. Femenines, mares, filles-germanes, avies) que puguin representar la dinàmica familiar en conflicte i també la seva resolució. (S'ha d'anotar a la llibreta)

- **3. Construcció d'una història amb vinyetes:** consisteix en construir una història-conte amb tres sortides-alternatives diferents que configuri els objectius i expressi els valors a obtenir en el futur dels fills i familiar.
Una vegada hem decidit quina situació de conflicte volem exemplificar, podem seguir l'esquema:
  - Presentar el conflicte
  - Dibuixar com es desenvolupa el conflicte habitualment
  - Finalment dibuixar tres noves alternatives a la resolució del conflicte.

5.-Aplicacions-rol/posició professional.

Hem fet referència anteriorment a les diferents possibilitats d'utilització d'aquest material: Ús per part de professionals per a la intervenció individual amb famílies; utilització en espais infantils; tallers per a pares i mares...

Per l'experiència que hem anat obtenint durant el temps d'experimentació i implementació d'aquest material en els tallers de pares i mares, ens sembla oportú realitzar algunes orientacions envers la seva aplicació:

- **Perfil adient dels professionals:** Donat el contingut a treballar, introspectiu amb la part reflexiva del qüestionari, i pràctic amb la part del joc tant a nivell familiar com amb tallers grupals. Aquest material haurà de ser implementat i dirigit per aquells-es professionals que treballin específicament en **INFÀNCIA i FAMÍLIA**, que en tinguin formació qualificada en pedagogia, psicopedagogia, psicologia, educació i treball social, tècnics d'espais infantils amb un seguiment i suport de professionals més experts i específics .
- En la realització dels tallers, considerem imprescindible la participació de dos professionals tant per poder fer una bona observació com per a poder recolzar a les famílies en les diferents activitats que es plantegen. El nombre adequat de famílies per taller es situa entre 8-10, entenent que poden venir pare i mare i els fills/es, en les sessions que interaccionen.
En les sessions es produeixen un gran nombre situacions que requereixen d'una atenta observació i acompanyament a les famílies per tal d'obtenir el màxim rendiment. Els professionals aprofitem aquests moments per donar "pistes" o assenyalar, tant a nivell ampli a tot el grup, com a nivell individual/familiar, perquè els pares i mares puguin aportar noves maneres de posicionar-se o resoldre aquestes situacions.

Instruccions i claus pels jocs: (per a les famílies)

El material es presenta amb les instruccions per a cada activitat, on s'especifica el què pretenem i què en volem extreure.

L'objectiu bàsic que perseguim és fer reflexionar a les famílies sobre com es posicionen davant els fills/es en les situacions de conflictes quotidians: com s'escolten?, com es miren?, com es comuniquen?....

Explicació dels professionals cap a les famílies:

Les activitats de joc es realitzen conjuntament amb els fills/es i abans d'iniciar-les és important deixar un temps (15' aprox) per crear un clima adient per familiaritzar-se amb el material i poder realitzar l'activitat de forma adequada.

Joc de les expressions:

Per a la seva presentació utilitzem:

“ Us presentem targetes amb diferents situacions, unes contenen frases que plantegen conflictes comuns a les nostres cases i que es donen en les relacions amb els nostres fills. Hi ha unes altres targetes buides que podeu omplir amb les vostres situacions vivencials a casa.

Heu de llegir-les i triar les situacions amb les que us identifiqueu més, o bé omplir-les amb experiències vostres, buscar la emoció que us transmeten i configurar-la amb el joc d'expressions que us presentem.

També podeu identificar l'expressió del vostre fill-a i ell-a la vostra i configurar-la invertint els sentiments, vosaltres els d'ells-es i ells-es el vostre.

Quan el resultat sigui de tristor, enuig o que no us agradi, heu de mirar de transformar, buscar alternatives més positives, canviar la frase, o crear-la vosaltres en una nova targeta, per aconseguir el vostre resultat positiu. “

Cadascú (pare- mare/ fill-a) verbalitza l'expressió que li transmet la situació.

Es configura l'expressió a través del joc

Caldrà arribar a un acord, en el cas que la percepció de la situació sigui diferent, s'ha d'arribar a compartir el significat de l'expressió.

Finalment es demana que escriguin el procés que han seguit a la llibreta.

Joc simbòlic, de figures:

Abans d'iniciar el joc és important deixar un temps (15' aprox) per crear un clima adient per familiaritzar-se amb el material i poder realitzar l'activitat de forma adequada.

Per a la seva presentació utilitzem:

“ Us presentem targetes amb situacions, frases comunes a les nostres cases i que es donen en les relacions amb els nostres fills, Triar les situacions que es representen més properes a través de les targetes, o també crear i escrivint en les targetes buides situacions pròpies i representar-les.

Després creem amb les figures simbòliques les situacions indicades, fer la representació de la situació.

Analitzem i observem la dinàmica que es representa, qui fa què, com es mou, com gesticula, les seqüències...

Identifiquem les emocions que expressen i representen les figures.

Els demanem que observin on s'encalla el conflicte, quines actituds permaneixen o es repeteixen que no ajuden avançar i resoldre la situació, i que busquin altres maneres i alternatives de resoldre'ls o sentiments negatius que es repeteixen i/o estanquen i bloquegen l'avançar i trobar solucions."

A través del diàleg es busquen acords per resoldre el conflicte, a la vegada que es va representant altres maneres, altres actituds, posicions, narrativa, frases amb ordres i mandats el que succeeix amb les figures. Finalment es demana que escriguin el procés que han seguit a la llibreta.

Construcció d'una història amb vinyetes:

Amb els elements, conflictes o situacions pròpies amb què hem jugat, es demana que creïn una seqüència del conflicte projectant el futur que desitjaríem.

Què pretenem? Que sorgeixin:

- . Valors a transmetre
- . L'afecte i les emocions necessàries
- . Apareix un conflicte
- . Dificultats i límits que es presenten i no es compleixen o s'anul·len i cedeixen abans.
- . Resolució i diferents maneres en que pot evolucionar el creixement futur.

Pensar en un conflicte de la vida quotidiana que sigui representatiu per a nosaltres.

Plasmar-ho en les vinyetes: quins personatges intervenen, que succeeix, què fa cadascú, quins valors volem transmetre, quines emocions volem aportar, on apareixen les dificultats i/o límits per a la bona resolució del conflicte.

És a dir:

- definir el conflicte
- com es desenvolupa
- com el resolem habitualment
- que cal canviar per resoldre'l de forma satisfactòria per a tothom.

Avaluació

El procés d'avaluació serà una de les fases més importants del Projecte. És el moment en el que el professional tindrà un paper molt destacat.

La seva tasca, en una primera fase, durant la implementació –aplicació del taller amb el material, consistirà en analitzar, interpretar i transmetre les dades i conclusions extretes a partir de les observacions efectuades durant el desenvolupament i dels resultats de les activitats.

Serà també, el moment de comprovar conjuntament amb les famílies els elements que els ha aportat el taller per introduir canvis en la seva

comunicació amb els fills/es i quines estratègies han pogut incorporar, o els han estat d'ajuda, per a poder modificar la resolució dels seus conflictes quotidians.

És important destacar que la vostra aportació, com a professionals, serà decisiva per l'èxit d'aquest projecte. Només amb l'ajuda professional, els pares i mares sabran interpretar correctament els resultats de les activitats realitzades amb els seus fills, detectaran els comportaments a corregir o indicadors de com millorar les relacions amb els seus fills. Per tant s'han de fer retorns, sempre que es consideri oportú i sobretot derivacions a intervencions o tractaments més específics a les famílies que ho requereixin.

No obstant, s'ha de procurar, al llarg de tot el procés, que els pares i mares siguin conscients de la importància del seu paper i treballar la seva motivació, participació i compromís a partir del seu protagonisme.

Ja que el material té l'objectiu primordial de prevenció, pel que s'esperen resultats a llarg termini, on són els professionals que continuaran amb les famílies, sobretot els mestres i tutors-es més propers, que avaluaran l'impacte del taller i el material, si es comuniquen millor els pares-mares i fills-es, si resolen a través del joc nous conflictes, si connecten més amb les emocions, si recorden el qüestionari (se'l queden les famílies com element a revisar i recordar en el temps i pel futur).

Bibliografia recomanada:

B.Anguera. C. Riba. Fi del mileni: la crisi de la funció paterna. Beta Ed. Barcelona 1999.

J.Barudy, M. Dantagnan. Los desafios invisibles de ser madre o padre. Gedisa. Barcelona 2010.

M. Botbol. El Orgullo de descubrir (3-6 años). Síntesis. Madrid 2005

J. Bowlby. Vinculos afectivos. Formación, desarrollo y pérdida. Ed. Morata. Madrid 1986.

J Funes, 9 ideas para padres y madres. Barcelona 2010

Temps de les famílies. Generalitat de Catalunya Dep. D'Acció Social i Ciutadania. Barcelona 2008

S. Gerhardt. El amor maternal . Albesa . Barcelona 2008.

J. Horno. Eduquem l'afecte . Graó Editorial. Col.lecció Família i Educació. Barcelona 2004

M. Traveset. La Pedagogia sistèmica. Graó . Barcelona 2007.

J. Tizon et al. Libro de casos. Herder . Barcelona 2011.